

بنگاه ترجمه و نشر
کتاب یار سه

سرشناسه: ناصرالدین علی تقویان، هادی خانیکی، علی دینی ترکمانی، حسین راغفر، نعمت الله

فاضلی، امیرمعین نیکزاد لاریجانی، مهدی حسین آبادی

عنوان و نام پدیدآور: در جستجوی اعتماد اجتماعی در ایران / جمعی از نویسندگان

مشخصات نشر: تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه با همکاری موسسه رحمان ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۵۳-۵۷۹-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: اعتماد اجتماعی -- ایران -- مقاله ها و خطابه ها

رده بندی کنگره: HM ۱۰۷۱

رده بندی دیویی: ۵/۳۰۲

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۱۲۲۹۵

در جستجوی اعتماد اجتماعی در ایران

جمعی از نویسندگان

وچید موسوی داور

ویرایش:

بندها ترجمه و نشر کتاب پارسه با همکاری موسسه رحمان

آماده سازی و تولید:

چاپ و صحافی: رامین

طراحی گرافیک: پرویز بیانی

نوبت و شمارگان: چاپ اول ۱۳۹۹، ۶۰۰ نسخه

همه حقوق چاپ و نشر برای بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه محفوظ است.

هر گونه اقتباس از این اثر، منوط به دریافت اجازه کتبی از ناشر است.

بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه

دفتر مرکزی: تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان شهدای ژاندارمری شرقی، پلاک ۷۴.

طبقه سوم، تلفن، ۶۶۴۷۷۴۰۵

www.parsehbook.com / info@parsehbook.com

@ketabeparseh

فروشگاه: تهران، خیابان ولیعصر، روبروی دوراهی یوسف آباد، پلاک ۱۹۴۱

تلفن: ۸۸۸۹۱۸۹۴

فهرست

- پیشگفتار ۹
- آینده سرمایه اجتماعی در ایران / ناصرالدین علی تقویان ۱۵
- تحول ساختار رسانه‌ای و مسئله اعتماد اجتماعی در ایران / هادی خانیکی ۴۵
- افول اعتماد اجتماعی؛ علت‌ها، پیامدها، راهکارها / علی‌اصغر ترکمانی / حسین راغفر ۷۵
- اعتماد اجتماعی به عنوان مسئله فرهنگی / سید علی‌رضا / نعمت‌الله فاضلی ۱۰۳
- فرهنگ اعتماد در عصر مشروطه / امیرمعین نیکزاد لاریجانی ۱۵۳
- گفت‌وگوی اجتماعی / مهدی حسین‌آبادی ۱۷۳

پیشگفتار

چرا در شرایط کنونی کشور، صحبت از اعتماد اجتماعی اهمیت دارد؟ این روزها، از رانندگان تاکسی و خانه‌دارها گرفته تا مسئولان سازمان‌ها و وزارت‌خانه‌های گوناگون، کمتر کسی است که از افزایش آسیب‌های اجتماعی در ایران سخن نگوید. اعتماد اجتماعی چه ارتباطی با آسیب‌های اجتماعی دارد؟ آیا اعتماد اجتماعی می‌تواند کلید حل مسائل جامعه باشد؟

اعتماد اجتماعی از پیش شرط‌های کلیدی برای تحقق مفاهیمی چون جودیت جامعه است و برای حل مسائل اجتماعی ضروری می‌نماید، زیرا باعث شکل‌گیری آرامش و امنیت روانی می‌شود و برای تحرک اقتصادی و افزایش مشارکت تمام‌سیاسی و اجتماعی ضرورت دارد. اعتماد پیش‌بینی و کنترل دنیای انسانی را آسان‌تر می‌کند و به ما امید و اطمینان می‌دهد که می‌توانیم تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی کنیم. اعتماد راهبردی برای سازگاری افراد با محیط اجتماعی است. اگر در ساده‌ترین روابط اجتماعی روزمره اعتماد نباشد، آرامش ما و اطمینان ما به آینده مختل می‌شود و مجبوریم با تردید و هراس گام برداریم. کافی است این دایره را به روابط مردم با یکدیگر و رابطه ملت با حکومت گسترش دهیم. در چنین بهانه گسترده‌ای از

ارتباطات و تعاملات، زوال اعتماد اجتماعی گاه پیامدهای جبران ناپذیری خواهد داشت که ممکن است چندین نسل را درگیر آسیب‌ها و مسائل اجتماعی کند. وقتی اعتماد عمومی به افراد و نهادها - از همسایه‌ها و قوم و خویش گرفته تا سازمان‌های خرد و کلان - آسیب ببیند، مردم بدبین و سرخورده می‌شوند و کمتر تمایل خواهند داشت که در روابط اجتماعی، سرمایه‌های مالی و عاطفی و فرهنگی خود را هزینه کنند. بی‌اعتمادی باعث شکل‌گیری بدبینی و دشمنی در روابط اجتماعی می‌شود. بی‌اعتمادی اجتماعی، به دلیل کج‌کاری‌هایی که در نهادهای اجتماعی وجود می‌آورد، مسائل اجتماعی ساده را به بحران‌هایی بزرگ تبدیل می‌کند. باعث شود که حتی بهترین راهکارها در زمینه حل و فصل مسائل اجتماعی ناکام بماند. بنابراین، آمارهایی را که بیانگر کاهش اعتماد اجتماعی در ایران است، نادیده گرفتن اعتماد اجتماعی، به دلیل نقش مهم آن در روابط بین مردم و حکومت و نهادها و گروه‌های واسطه، اختلال در تعاملات اجتماعی را کاهش می‌دهد و بنابراین، ارتباط، تنگاتنگی و دوسویه با مفهوم سرمایه اجتماعی دارد. به این ترتیب، با توجه به اهمیت اعتماد اجتماعی، مسئولان مؤسسه رحمان - که هدفش مطالعه و پژوهش در حوزه مسائل آسیب‌های اجتماعی است - تصمیم گرفتند تا به موضوع اعتماد اجتماعی بپردازند و با ایجاد گوناگون آن را بحث و بررسی کنند. در سال ۱۳۹۴، پنج نشست پیاپی در مؤسسه رحمان با دعوت از استادان صاحب‌نظر در این حوزه برگزار شد. به عنوان «در شهریور ۱۳۹۶، این مؤسسه میزبان نشستی با موضوع گفت‌وگوی اجتماعی» که ارتباط نزدیکی با مبحث اعتماد اجتماعی دارد. کتاب حاضر شامل متن کامل نشست‌های مزبور همراه با پرسش و پاسخ و دیدگاه‌هایی است که در پایان هر برنامه مطرح می‌شد. ناصرالدین تقویان، در مبحثی با عنوان «سرمایه اجتماعی دانشگاهیان»، درباره مفهوم سرمایه اجتماعی و نسبت آن با دانش و دانشگاه صحبت می‌کند. به گفته او، طبق پیمایش‌هایی که درباره سرمایه اجتماعی در ایران انجام شده است، گرچه میزان اعتماد اجتماعی و سرمایه اجتماعی به‌طور کلی کاهش یافته، میزان سرمایه

اجتماعی در بین دانشگاهیان بیشتر از سایر نهادها و اقشار جامعه است؛ یعنی، اعتماد مردم به دانشگاهیان بیشتر از اعتماد آن‌ها به سایر اصناف است. او، پس از بیان نظرها و تحلیل‌های خویش، به دلایل و پیامدهای بی‌اعتباری «ارز» رابع در دانشگاه - یعنی دانش - می‌پردازد و می‌پرسد که آیا به همان میزان که دانشگاه‌ها به مردم مدرک تحصیلی داده‌اند، دانش نیز تولید و توزیع و مصرف شده است؟ تقویان در سخنرانی خود، ضمن بحث دربارهٔ سرمایهٔ اجتماعی دانشگاه، بحران‌زدایی یا بحرانی‌زایی این نهاد را در جامعهٔ ایران بررسی می‌کند.

«بررسی فرهنگی اعتماد در عصر مشروطه» عنوان پایان‌نامهٔ امیرمعین نیکزاد لاریجانی است که به ما یادآوری می‌کند هنگام صحبت دربارهٔ امور اجتماعی، باید به بسترهای تاریخی و گذشتهٔ مشترک ملت نیز توجه کرد. او رخدادهای اصلی مشروطه را در دو دههٔ پانزده ساله بررسی می‌کند و آن را از حیث اعتماد گروه‌های ذی‌نفع، به چهار مقطع «پارسی» تقسیم می‌نماید که تفاوت آن‌ها عمدتاً از حیث کشش‌ها و اعتراضات مردم است. بر ماس داده‌های تاریخی جالبی که به دست آورده است، توضیح می‌دهد که گروه‌هایی با اهداف کوتاه‌مدت مشترک - که برای رسیدن به آن اهداف متحد شده بودند - چگونه عمل می‌کردند و عملکردشان چه پیامدهایی داشت. این پژوهش بر اعتماد مردم با حکمت مرکزی، مشروطه، روحانیت، بازار و کشورهای خارجی تمرکز دارد.

هادی خانیکی بحث خود را با عنوان «تحول ساختار رسانه‌ها، مسئلهٔ اعتماد اجتماعی» و بر پایهٔ پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان مطرح می‌کند. او تلاش می‌کند از طریق تحلیل ثانویه، به چند پرسش پاسخ دهد: رسانه در مابین تغییرات اجتماعی چه واکنش‌هایی نشان داده است؟ در دوران معاصر، حرف رسانه‌ای جامعهٔ ایران چه تغییراتی داشته است و چرا؟ در این بین، جنسیت و سطح تحصیلات و سکونت در شهر چه تأثیری در سلیقهٔ رسانه‌ای مردم داشته است؟ رسانه در مشارکت و اعتماد اجتماعی چه نقشی دارد؟ خانیکی همچنین وضعیت سرمایهٔ اجتماعی را در دوران معاصر شرح می‌دهد و به نکاتی اشاره می‌کند که در

بحث از اعتماد اجتماعی باید به آن‌ها توجه کرد. در پایان، خائیکی از ظرفیت‌های رسانه برای افزایش اعتماد اجتماعی صحبت می‌کند؛ یعنی، احیای ظرفیت‌های گفت‌وگو و گوش‌دادن در پیچه‌های جامعه به روی یکدیگر.

«اعتماد به عنوان مسئله فرهنگی معاصر ایران» عنوان بحثی است که نعمت‌الله فاضلی در حیطه اعتماد اجتماعی مطرح می‌کند. او انواع اعتماد را به سه دسته تقسیم می‌کند و از نقاط قوت و ضعف در زمینه مطالعه اعتماد اجتماعی سخن می‌گوید. فاضلی سپس تأکید می‌کند که برای صحبت از پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی در جامعه ایران، باید به این نکته توجه کنیم که امروزه - صد سال پس از مشروطه - نباید بسترهای تاریخی موضوعاتی مثل اعتماد اجتماعی را فراموش کنیم. او، همانند بسیاری از نظریه‌پردازان اجتماعی، باور دارد که اعتماد مسئله‌ای مربوط به جوامع مدرنی است که ساختارهای سنتی و دینی‌شان را از دست داده‌اند و دیگر گونی‌های گسترده‌ای داشته‌اند. به گفته وی، کاهش اعتماد اجتماعی در جامعه امروز ما چالشی فرهنگی است که حیطه سیاست - از نهادهای سیاسی گرفته تا خانواده و آموزش - به چشم می‌خورد. سپس وی دلایل این رویداد را برمی‌شمرد و بهترین راه اصلاح آن را افزایش سواد فرهنگی و اجتماعی می‌داند.

در نشست پایانی، حسین راغفر و علی دین‌پرکاش از «افول اعتماد اجتماعی: علت‌ها، پیامدها و راهکارها» سخن گفتند و لزوم مطالعات رشته‌ای را در این زمینه یادآور شدند. دینی ترکمانی اعتماد اجتماعی را با سه نوع «عقیده پیوند می‌زند و درباره رابطه آن‌ها توضیح می‌دهد. او کارکردهای اعتماد اجتماعی در جامعه را برمی‌شمرد و کاهش اعتماد اجتماعی را در زوال فضائل اخلاقی و افت مشروطیت و نظام سیاسی مؤثر می‌داند. از نظر او، راهکار افزایش اعتماد اجتماعی عبارت است از اصلاحات نهادی اساسی که به تأمین حقوق اساسی مردم کمک کنند. در ادامه، حسین راغفر نابرابری‌های گسترده‌ای را که از نظام اجتماعی ایران سرچشمه می‌گیرد، مهم‌ترین عامل کاهش اعتماد اجتماعی می‌داند و توضیح می‌دهد که اگر مردم احساس کنند که فقط برخی گروه‌ها در این بین برنده‌اند و اکثر گروه‌ها بازنده‌اند، اعتمادشان به

نظام تصمیم‌گیری عمومی کاهش می‌یابد. او، با نقد سیاست‌های اقتصادی و به‌ویژه برنامه‌های توسعه پنج‌گانه، عوامل و پیامدهای کاهش اعتماد اجتماعی در کشور را توضیح می‌دهد.

«گفت‌وگوی اجتماعی» - که عنوان صحبت‌های مهدی حسین‌آبادی است - به گفتمانی اشاره دارد که در حل مناقشات اجتماعی نقش مؤثری دارد. از چالش‌هایی که در روابط کارگر و کارفرما وجود دارد تا مشکلات محله‌ای خاص در تهران، همه با گفت‌وگوی اجتماعی رفع می‌شود. گفت‌وگوی اجتماعی مستلزم چانه‌زنی - بمعنی احترام به آزادی انجمن‌ها و ایجاد دیدگاهی مشترک با وجود اختلافات است. این گفت‌وگو انزاری، انعطاف‌پذیر برای توانمندسازی دولت‌ها و همچنین اقشار محرومی مانند زنان و کارگران و اقلیت‌های قومی است که صدایشان شنیده نمی‌شود. به گفته حسین‌آبادی، ما امروزه به نمادهای مشترکی نیاز داریم که افراد را دور هم جمع کند. چنین سر مردم دسترسی برابری به منابع ثروت و قدرت و منزلت داشته باشند، به راحتی می‌تواند با یکدیگر گفت‌وگو کنند، چون مسائل کمابیش مشابهی دارند. اما اگر این منابع دست دولت باشد، آیا دولت اصلاً نیازی به گفت‌وگوی اجتماعی با مردم احساس می‌کند؟

بررسی مسائل و آسیب‌های اجتماعی، رویکردها، گوناگون و بین‌رشته‌ای می‌تواند به ارائه راهکارهایی واقع‌بینانه و کارآمد به جامعه د. مؤسسه رحمان، با توجه به این ضرورت، نشست‌های مزبور را با سرفصل‌های گوناگون در حوزه اعتماد اجتماعی برگزار کرد. اما بدیهی است که برای بررسی همه‌جانبه موضوع، برگزاری نشست‌هایی بیشتر با حضور استادان و فعالان حوزه ضرورت دارد. چنین برنامه‌هایی می‌تواند هم نقیضات قوت و ضعف فرهنگی را در زمینه اعتماد اجتماعی توضیح دهد و هم علل کاهش اعتماد اجتماعی را تبیین کند و هم به ارائه راهکارهایی سودمند منجر شود. از طرفی، برگزاری نشست و همایش و نگاشتن پایان‌نامه و کتاب و انجام پژوهش صرفاً یک بُعد این ماجرا است و بُعد دیگر آن به نهادهای سیاست‌گذاری خرد و کلان بازمی‌گردد. در واقع، این نهادها،

با توجه به زنگ خطرهایی که در جامعه به صدا درآمده است، تاکنون باید متوجه شده باشند که بی‌اعتنایی به هشدارهای دلسوزانه صاحب‌نظران علوم اجتماعی فقط به تشدید مشکلات خواهد انجامید؛ مگر آنکه آن‌ها تاریکی را برای ملت ایران بخواهند، نه روشنایی و امید را.

فردوس شیخ الاسلام